

14. NÉPOKTATÁS, NÉPMŰVELÉS

De már tíz évvel ezelőtt, amikor a kultuszminisztériumban az adminisztratív államtitkári széket elfoglaltam, az volt az első tennivalóm, hogy kidolgoztuk a tanyai iskoláknak egységes szerves hálózatát, és ha az egészségem megengedi, miniszterségem legfőbb becsületének tartanám, ha ezt a teljesen kész programot sikerülne – nem megvalósítani, mert ez a mai miniszterségek időtartamát messze felülmúlja – hanem legalább megkezdeni s az akciónak alapjait lerakni. Nem hiszem, hogy akadna magyar kultuszminiszter, aki azután ezt a munkát ne folytatná. *(Helyeslés és taps a jobboldalon és a középén.)*

(BCT, 1923. augusztus 31., 376.)

Kultúrpolitikai tevékenységemet a század elején a Julián-egyesület megszervezésével kezdtem, amely Szlavóniában, Horvátországban, Boszniában

és Hercegovinában állított fel magyar népiskolákat és magyar népkönyvtárakat. 1913-ban gróf Tisza István miniszterelnök és Jankovich Béla kultuszminiszter, mint a népoktatás specialistáját hívott meg a kultuszminisztériumba adminisztratív államtitkárnak, reám bízva, az egész népművelés irányítását. A korábban mutatkozott rendszertelenség megszüntetése végett kultúrstatistikai osztályt szerveztem a közoktatási minisztériumban, amelynek élére 1914-ben javaslatomra Pogány Frigyeszt hívták meg a Központi Statisztikai Hivatalból.

A háború alatt azután Pogány Frigyesssel kidolgoztuk Magyarország népiskolai hálózatának kiépítési programját, amely munkát végrehajtása 1925-ig pihent, mikor először kaptam a nagy beruházási program keretében nyolc és félmillió aranykoronát népiskolák építésére. De a nagy tervszerű program fel volt állítva úgy, hogy mikor a magyar államnak végre volt pénze népiskolák építésére, akkor a részletes katonai térképen az utolsó faluig, az utolsó tanyáig, az utolsó majorig minden fel volt dolgozva és elő volt készítve és jóformán csak egy villamosgombot kellett megnyomni és megindulhatott a nagy munka. Mert óriási akcióról van szó, amelynek méreteit csak akkor tudjuk igazán értékelni, ha összehasonlítjuk a korábbi idők alkotásaival. [...]

Örömmel jelentem be az ország olvasó népének, hogy ezekben a napokban 222 000 kötetet magában foglaló, 1500 népkönyvtár hagyja el a kultuszminisztériumot, amely könyvtárakat az iskolán kívüli népművelést irányító törvényhatósági népművelési bizottságok osztanak ki a városok, a falvak és tanyák között. A világháború kitörésekor volt a kultuszminisztériumnak

1133 népkönyvtára, 467 000 kötettel és a földművelési minisztériumnak 4048 népkönyvtára több mint 500 000 kötettel, úgyhogy együtt 5181 népkönyvtárnak kerekén egy millió könyve volt. Most egyetlen év alatt a kiegyezés korának félszázada alatt keletkezett népkönyvtárányag 22,2 százalékát, vagyis 222 000 kötetet bocsátunk közre. [...] (52.)

(NN, 51–52., 1927. július 10.)

Ebben az óriási munkában, a magyar rekonstrukciónak nemzeti feladatában nagy szerepe fut a gyermekvédelemnek. És ebből a munkából ki kell hogy vegye a maga részét a magyar kultuszminiszter is, aki a magyar iskolának, a magyar gyermeknek a minisztere. Sok ezen a téren a tennivaló. [...] De mégis kiragadni óhajtanék négy alapvető kérdést, melyekkel futólag foglalkozom.

Az egyik a magyar gyermek, a magyar gyermekvédelem érdekében a túlterhelés megszüntetése. Tarthatatlan pedagógiai doktrína az, hogy a gyermek kizáróan az iskolának éljen. Ebből sarjad ki azután sok rossz pedagógusnak olyan felfogása, hogy a gyermek van az iskoláért és nem az iskola a gyermekért. Nem egyedüli kötelessége a gyermeknek az, hogy tanuljon. Én tanuló és szorgalmas, de amellettt játékos magyar gyermeket akarok. Mert csak játékos, eleven magyar gyermekből lehel derűs, dolgos magyar férfi, aki vállalkozását s az élet nagy kötelességeit emelt fővel, mosolyogva és nem elkeseredéssel vállalja. [...]. (316.)

Egy másik nagy jeladat, mely a kultusztárcában elem meredt, amikor azt átvettem, a gyermekek iskolai orvosi gondozása volt. [...] Kevés ország van, ahol annyi papíron maradt törvény vagy rendelet van, mint nálunk. Egy ilyen sajnos, nagy részben papíron maradt rendelet, papíron maradt intézmény a magyar iskolaorvosi intézmény is. Első kötelességemnek ismerem, hogy mihelyt az állam pénzügyei javulnak, ezt az iskolaorvosi intézményt élő valósággá tegyem.

A negyedik és utolsó feladat, amelyről megemlékezni óhajtanék, a kisdedovók reformjának kérdése. Sajnos, sorját kell keríteni a dolgoknak. Az ember óhajtaná az összes kérdéseket megoldani, de jól tudjuk, ezt nem lehet, bizonyos sorrendet kell megállapítani. Én itt (317.) nyolcmillió magyart találtam és ebből a nyolcmillió maradék magyarból egymillió volt a hatévesnél idősebb írni-olvasni nem tudó, akiknek írni-olvasni kellett volna. Természetes, hogy legfőbb feladatom volt kimenni az alföldi tanyákra, a latifundiumok majorjaiba, hogy ott is megszervezzük az elemi iskolát és hogy véget vessünk ennek a szégyenletes állapotnak.

Ezután itt van a polgári iskolák problémája. Németország, Ausztria megcsinálták a nyolcéves, nyolcosztályos népiskolát, amely egyenlő értékű négy elemi osztállyal és négy polgárral.

A kultúrpolitika hosszú lejárátú váltó. A kultúrpolitika terén sokáig lehet hibákat elkövetni, mert hogy mi történik azokban a tantermekben, azt a nagyközönség ritkán tudja. Legfeljebb néha a szülők tudják. Ha az adópolitika vagy a közgazdasági politika rossz, a bajok rögtön jelentkeznek és megmozdul a nemzeti társadalom és javítani kell a hibás politikán. A kultúrpolitika terén nagyon sokáig lehet észrevétlenül vétkezni, de amikor az új nemzedék felnőtt, akkor az elkövetett hibákon, bajokon javítani, segíteni már nem lehet. [...] *Nekünk olyan nemzedéket kell ma felnevelnünk, amely húsz év múlva meg fogja állani a versenyt az akkori más nemzetek generációival. És én kérdezem, hogyha a német, az osztrák, vagy a körülöttünk levő államok népiskolái majd ontják a nyolcosztályon át tanult intelligensebb tömegeket, vajon akkor meg fognak-e tudni állani a magyar dolgozó tömegek a maguk csekélyebb intelligenciájával a tanultabb külföldi nemzetek munkástömegeinek versenyében?* Mert óriási illúzió volna azt gondolni, hogy ez csak kultúrpolitika és iskolai kérdés: ez közgazdasági kérdés, ez kenyérgazdálkodás, mert ma a mezőgazdaság s az ipar olyan komplikálttá vált, hogy itt az egyes termelési ágak ismereteinek elsajátításához, sőt még a napszámos munkák megfelelő végzéséhez is megfelelő nagyobb intelligencia kell. Ha majd itt állunk húsz év múlva műveletlen magyar munkástömegekkel a külföldi művelt munkástömegekkel való versenyben, akkor a magyar közgazdaság ebben a versenyben reménytelenül elbukik.

Itt van az én nagy felelősségem. (318.) [...] Ma a nagyobb vagyonból csak kérünk, de követelnünk nem lehet. Azonban elérkezik az az idő, hogy kényszeríteni fogjuk a nagyvagyonot. Három éven át kértem a nagyvagyonot, csinálja meg a majorsági iskolákat a latifundiumokon. Nem csinálták meg a maguk jó szántukból, amikor érdekük lett volna. Most törvénnyel rájuk kényszerítettem. [...] (319.)

(BCT, 316–319., 1926. április 25.)

[...] három ponton nagy a baj.

Elsősorban az alföldi tanyákon. Jól tudjuk, hogy még a nagy alföldi városokban is aránylag kicsiny a zártan betelepült városi mag és hogy a népesség túlnyomó része szerte van szórva a tanyákon. Ha a belterületen iskolákat építünk, ez a kérdés megoldva nincsen. Ez az oka annak, hogy 329 tanyai és más kültermi iskolát építettünk, amivel a legnagyobb kulturális nyomorúságon segítettünk. Az egész akció öt évre van fölosztva, amely idő alatt az egész alföldi népoktatást teljesen rendbe hozzuk.

Nagy volt a baj a főváros környékén is. Budapestet körös-körül az elővárosoknak gyűrűje övezi, amely elővárosok úgyszólván már össze vannak építve a fővárossal, de közigazgatásilag bekebelezve nincsenek. A népességileg és gazdaságilag Budapesthez tartozó, de közigazgatásilag különálló pestmegyei területeken kereken egy negyedmillió ember lakik, amelynek a népoktatási ügyei hihetetlenül el voltak hanyagolva. Alig volt egy-egy iskolaépület, az osztályokat, amelyeket szerveztünk, bérhelyiségekben juttattuk fedél alá. Ezen a területen 247 tanterem épül, tízezernél jóval több tanköteles számára.

Bizonyos, egyes latifundiumok is elhanyagolták az iskolaügyet. Pedig, ha az Alföldön inkább a tanyákon él szétszórta a magyar (329.) kisgazdanépség, addig a Dunántúlon főleg a nagybirtokok egyes

majorjaiban forgácsolódik szét a népesség. A tavasszal elfogadott törvény alapján most a nagybirtokokat is kötelezik ilyen majorsági iskolák föllállítására.

A tanyai, a pestkörnyéki és a majorsági iskolákkal egész akciónk természetesen kimerítve nincsen. Segítségére kellett jönni kis falvainknak is, amelyek nem bírták az iskolaépítés költségeit. Így tömegesen épültek iskolák Szabolcs és Zala megye falvaiban is, ahol bizony szintén nagy volt a baj.

(BCT, 329–330., 1926 nyara)

Az 1928/29-i tanévben 49 000-rel, 1929-ről 1930-ra 78 000-rel, 1930-ról 1931-re 67 000-rel, azaz három év alatt 194 000 gyermekkel fog felszökni a magyar népiskolák tanulóinak létszáma. Ezeknek a befogadásáról kell gondoskodni. Erre a célra 3000 további (272.) objektumra van szükség. 3000 további tanteremre tanítói lakásra van szükség akkor, ha nem akarjuk, hogy ezek a népesebb évfolyamok az iskolából kiszoruljanak, *(Úgy van! a jobboldalon és a középen.)* ha nem akarjuk, hogy az a sajtóságos helyzet következze be, hogy ma mindenkit be tudunk iskoláztatni, de a következő években azután mindig többen meg többen szoruljanak ki az iskolából. Ezzel a létszámbeli többlettel meg kell hát birkóznunk. [...] (273.) Csak ezután lesz szabad a tér a 8 éves népiskola megalkotásához, amelyet utóvégre meg kell csinálnunk, mert a német birodalom és Ausztria már a 8 éves népiskolánál tart és mert Románia is, legalább papíron, áttért már a 7 éves népiskola rendszerére. [...] (275.) Törvényhozási intézkedésre van tehát szükség, hogy megadjuk a felhatalmazást a községeknek a kultuszminiszter jóváhagyásával arra, hogy áttérhessenek 8 éves népiskola rendszerére; de csak egyes községeknek, ott, ahol erre az előfeltétel megvan. A következő 5 év alatt kötelezővé tenném a 8 éves népiskolát, de a kultuszminiszternek még mindig megadnám a jogot arra, hogy különösen kicsiny községeket diszpenzálhasson, felmenthessen. *(Úgy van jobbfelől)* Én csak tízévi ilyen szisztematikus átmeneti idő után tenném azután az egész országban kötelezővé a 8 éves mindennapi népiskolát. [...] (276.)

[...] (280.) abból az egymillió pengőből, amelyet a pénzügyminiszter úr iskolán kívüli népművelésre rendelkezésre bocsátott, 1500 népkönyvtárat létesítettünk, ami egy négyezer községgel bíró országban már számottevő eredmény. (Malasits Géza: Örült is a Szent István Társulat. – *Zaj*.) Ezenkívül vetítőgépeket is vettünk. A törvényhatóságok hozzájárulásával vezérkönyveket nyomtatunk a szabadoktatásra, hogy az előadók beszédei ne legyenek dilettantisztikusok és hogy legyen vezérfonal, amely után indulnak. Most pedig folyamatban van a rádió bevezetése is az alföldi népiskolákba. *(Helyeslés a jobboldalon.)* Mikor a rádió általánosabbá lett, nekem az volt az érzésem, hogy azt majdnem azért találták fel, hogy az Alföld szétszórt népéhez beszélhessünk. Most bevezetjük a rádiót minden egyes tanyai iskolába és délután, olyankor, amikor a tanyásemler (283.) ember télen nem tudja, hogy mit csináljon, felolvastatjuk a lapokat és utána szakszerű előadásokat tartunk. *(Zaj a szélsőbaloldalon.)* – Malasits Géza: A Faluszövetség előadásait! – Meskó Zoltán: Persze, hogy a Faluszövetséget és nem Moszkvát! – Malasits Géza: A Magyarorságot tetszik felolvastatni? – *(Zaj)* Így megvan az a felemelő érzésünk, hogy olyan auditóriumhoz fogunk beszélni, amilyenhez azelőtt beszélni nem lehetett. [...] (284.)

(NN, 272–284., 1928. május 4.)

1935-től 1940-ig már kötelező lesz a nyolcosztályú népoktatás, de a kultuszminiszter a gyengébb községeknek még felmentést adhat. Csak 1940. évi szeptember hó i-től válnék azután az egész vonalon kötelezővé a nyolcéves népiskola. [...] (154.)

Ha mi tehát népművelődésünket úgy vezetjük, hogy munkaerejüket olcsón odaadó értelmetlen tömegekkel állunk majd ott, ami- kor értelmes munkásokra lenne szükség, akkor a gazdasági versenyben a kerek alá kerülünk. Olcsóbb marad a munkabér, de még azt a keveset sem lehet érte megadni, mert a ki- fejlődő technikai és kémiai termelési módok mellett az értelmetlen ember semmire sem lesz használható.

Itt nemcsak művelődési, hanem nagy gazdasági problémákról is szó van. (157.)

(KK, 154., 157., 1928. december 2.)

[1925/26.] Hármasként cél lebegett már akkor e téren előttünk: iskolát akartunk építeni minden olyan tanyai körzetben, ahol megközelíthető távolságból legalább 30 tanköteles összejárhat, továbbá az akkor még iskolátlan falvakban; új tanteremmel emelésével meg akartuk szüntetni a váltakozó oktatást ott, ahol ugyanabban a teremben délelőtt és délután más-más tanító felváltva külön osztályokat tanított; ugyancsak új tanteremmel emelésével lehetővé akartuk tenni a 60-nál több gyermeket befogadó, túlszűfolt osztályok kettéosztását. [...] (281.)

Az 1926/27. évi költségvetés általános indoklásában már örömmel jelenthettem, hogy a népiskolai építési program végrehajtása teljes erővel folyik és ugyanebben a szellemben az 1927/28. évi költségvetés általános indoklása is az élen emeli ki, hogy a tárca működésének főtevékenységében népiskolai hálózatunk kifejlesztése áll. Végül az 1928/29. évi általános indoklás 33 260 000 pengőben összegezi mindazokat a hiteleket, amelyek az Országos Népiskolai Építési Alapnak addig biztosítottak, amely összeghez az 1928/29-i kezelés folyamán az 1927/28. évi bevételi feleslegekből 11 millió pengő jutott és még két millió (282.) pengő jut, ami 46,260.000 pengőt tesz. Az 1929/30. évi költségvetésben népiskolai építési célokra 950 000 pengő van beállítva, úgyhogy abból a 48 260 000 pengőt tevő összhitelből, ami az 5000 tantermet és tanítói lakást magában foglaló sürgős program befejezéséhez szükséges, immár csak 1 050 000 pengő hiányzik, aminek rendelkezésemre bocsátását a pénzügyminiszter úr kilátásba helyezte. [...] (283.)

Az összes költséget 57–60 millió aranykoronára, vagyis kereken 66–70 millió pengőre becsültük; ezzel szemben, minthogy a helyi tényezők hozzájárulását országos átlagban az összköltségnek 25%-ára lehet tenni, 64 350 000 pengő az az összeg, amennyibe az 5000 objektum megépítése került, vagyis a 66 millió pengős kisebb becslésnek is alatta maradtunk. [...] Nagy-Magyarország a kiegyezés korában, vagyis 1867-től 1918. év végéig, kereken fél-század alatt, állami és nem állami népiskolák építésére és átalakítására, az állami zárszámadásokból kétségtelenül kiszámíthatólag 39 894 957 aranykoronát, vagyis 46,278.150 pengőt fordított. [...] (284.)

A népiskola-fejlesztési akció természetesen nem szorítkozhatott tisztán a tanteremmel és tanítói lakások szaporítására, hanem emelni kellett a népiskolai *tanítói létszámot* is. [...] a statisztikai hivatal által rendelkezésemre bocsátott legújabb adatok szerint a mindennapos népiskolára utalt tanköteles gyermekek száma az 1927/28. tanévről az 1928/29-i folyó tanévre 86 561-gyel emelkedve elérte a 850 547-et és az 1929/30. tanévre, illetve költségvetési évre, amelynek büdzséjéről itt szó van, 91 556-ot tevő további emelkedéssel 942 103-ra szökik majd fel. Ezen felül még az 1930/31. tanévre kell 72 440 főre rugó további jelentékeny tanulószaporulattal, vagyis 1 014 543 tankötelessel számolni. [...] (285.)

[...] míg egy tanítóra országos átlagban az 1927/28. tanévben 43, az 1928/29. iskolaévben 46 tanuló esett, az 1929/30. tanévben már 51 gyermek fog jutni, ami különösen azért nem megnyugtató, mert hazánk népességének (286.) kedvezőtlen területi megoszlása következtében egyfelől sok az országos átlagon alul maradó törpe iskola és így másfelől természetesen sok az átlagot messze meghaladó túlszűfolt osztály is. [...] (286.)

Míg a kiegyezés korában az állam túlnyomólag az állami és polgári községi iskolai építkezéseket gyámolította, addig az összeomlás után egyáltalában nem vagyunk többé (289.) tekintettel az iskolák jellegére, hanem a helyi viszonyok figyelembevételével egyformán támogatunk minden jellegű iskolát: állami, polgári, községi, hitfelekezetit aszerint, amint a kultúrpolitikai szükség megkívánja. [...] (290.)

(KK, 281–290., 1929.)

Örömmel tapasztaltam, hogy a magyar tanítóság körében bizonyos áramlás indult meg a tanyák felé. Míg a tanyai építési akció elején még munkatársaim körében is felhangzott az az aggodalom, hogy akad-e majd kellő számban tanító, aki kimegy a puszták magányába, addig újabban megnyugvással láttuk, hogy az épített egészséges lakás, meg a földhasználat kezd erősebben vonzani a fiatal tanítói nemzedéket. [...] Ha tehát azt akarjuk, hogy a tanító nyugodt lélekkel megmaradjon népének

körében, amellyel összeszokott, akkor módot kell neki nyújtani (157.) arra, hogy még elviselhető pénzázdozattal gyermekeit taníthassa. [...] (158.)
(JH, 157–158., 1929. október 13.)

A kapacitálás minden eszközét szóban és írásban, különösen cikkeimben e lap hasábjain igazán kimerítettem. De itthoni ellenfeleim bizonyos részeredményt mégis elértek. Az 1930-ik év folyamán már nem tudom folytatni a népiskolaépítési akciót, az ötezredik objektumnál meg kell állnom, pedig még 3000 tanteremre lenne sürgősen szükség és az a millióm sincs meg az iskolán kívüli népoktatásra, ami pedig a népszámlálás előtt az analfabéták oktatására még kellene. Annyit beszéltek a kultusztárca túldotálásáról, annyi sugdosták ezt magyarok még idegen hírlapírók és utazók fülébe is, hogy az agitáció káros gyümölcsseit megteremte. Éppen a népszámlálás előtti évben, a finisben mikor Románia, Szerbia és Csehszország utolsó tartalékait is bedobja a versenybe, ugyanakkor fogták le a munkában az én kezemet. Így teremte meg a sok meggondolatlan beszéd és írás a maga mérges gyümölcsseit. Én emelt fővel viselem a magam felelősségét, de viselniök kell a magyar sorssal és jövővel szemben azoknak is, akik a közvéleményben bizonyos atmoszférát kifejlesztettek. A történelem fog közöttünk igazságot tenni.
(JH, 124., 1929. augusztus 18.)